

**Рецензія на дисертацію Кравчука Андрія Івановича на тему
«Сучасна злочинність у сфері господарської діяльності: кримінологічна
характеристика та запобігання» на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження на тему «Сучасна злочинність у сфері господарської діяльності: кримінологічна характеристика та запобігання» не викликає сумнівів та зумовлена складними трансформаційними процесами, що відбуваються в економічній, соціальній і безпековій сферах України. Сучасний етап розвитку держави характеризується одночасним впливом воєнного стану, значними економічними втратами, зміною структури господарських відносин, активізацією цифровізації економічних процесів, посиленням міграційних явищ, перебудовою ринків та необхідністю забезпечення стабільного функціонування суб'єктів господарювання. За таких умов особливого значення набуває захист економічних відносин від криміногенних посягань.

Злочинність у сфері господарської діяльності характеризується високою адаптивністю до змін економічного та правового середовища, здатністю швидко модифікувати способи протиправної діяльності та використовувати прогалини у правовому регулюванні, недоліки державного контролю й новітні технології. Поряд із традиційними формами протиправної господарської діяльності поширюються складні схеми із використанням електронних платіжних систем, цифрових технологій, фіктивних господарських операцій, незаконного переміщення товарів, приховування доходів і легалізації активів, одержаних протиправним шляхом. Особливу суспільну небезпеку становлять кримінальні практики, пов'язані з використанням бюджетних коштів, державних закупівель, гуманітарних і відновлювальних ресурсів, що в умовах

війни здатні завдавати шкоди не лише економічним інтересам держави, а й безпосередньо її національній безпеці та обороноздатності.

Додаткової актуальності досліджуваній проблематиці надає те, що повномасштабна збройна агресія проти України істотно змінила кримінологічні характеристики господарської злочинності. Воєнний стан сформував нові криміногенні ризики, пов'язані з дефіцитом окремих ресурсів, переміщенням підприємств і населення, порушенням сталих господарських зв'язків, функціонуванням тимчасово окупованих територій, значними потоками бюджетного та міжнародного фінансування, реалізацією програм гуманітарної допомоги та поступовим розгортанням процесів відновлення держави. Такі обставини створюють додаткові можливості для виникнення нових або трансформації існуючих форм кримінально протиправної поведінки у сфері економіки.

Водночас ефективне запобігання сучасній господарській злочинності неможливе виключно шляхом посилення кримінально-правової репресії. Воно потребує системного кримінологічного осмислення причин і умов відповідних кримінальних правопорушень, визначення сучасних тенденцій їх поширення, характеристики осіб, які їх вчиняють, встановлення найбільш уразливих сфер господарської діяльності, а також вироблення диференційованого комплексу загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів. Особливого значення набуває забезпечення належної координації діяльності правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, упровадження ризик-орієнтованих і цифрових механізмів виявлення криміногенних проявів та формування превентивної моделі захисту економічних відносин.

Актуальність обраної теми посилюється також євроінтеграційним курсом України, який обумовлює необхідність подальшого наближення національної системи протидії економічній злочинності до європейських

стандартів, удосконалення механізмів забезпечення прозорості господарських процесів, захисту конкуренції, протидії тінізації економіки та незаконному використанню фінансових ресурсів.

Отже, комплексне кримінологічне дослідження сучасного стану, структури, динаміки, детермінант та інших характеристик злочинності у сфері господарської діяльності, а також розроблення науково обґрунтованої системи заходів її запобігання є своєчасним і суспільно затребуваним. Обрана дисертантом тема відповідає сучасним потребам кримінологічної науки та правозастосовної практики, а її розроблення має вагоме теоретичне і практичне значення для зміцнення економічної безпеки України, забезпечення стабільності господарських відносин та мінімізації криміногенних ризиків у період воєнного стану і повоєнного відновлення держави.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обсяг опрацьованих дисертантом матеріалів свідчить про високий науковий та методичний рівень проведеного дослідження, його ґрунтовність та багатоаспектність, що у значній мірі сприяло змістовності висловлених у роботі наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій.

Методологічна основа, що використовувалась під час дослідження предмету дисертації, є традиційною для загальної теорії пізнання та доктрини кримінального права та кримінології і сприяла досягненню поставленої мети та завдань.

Результати дисертаційного дослідження видаються достатньо обґрунтованими, з огляду на комплексний характер дослідження.

Метою дослідження є комплексний аналіз сучасної злочинності у сфері господарської діяльності, її кримінологічна характеристика та запобігання, розроблення на його основі науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення правової регламентації регулювання

інституту сучасної злочинності у сфері господарської діяльності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини в сфері кримінологічної характеристики та запобігання сучасній злочинності у сфері господарської діяльності.

Предмет дослідження – сучасна злочинність у сфері господарської діяльності: кримінологічна характеристика та запобігання.

Емпіричну базу дослідження становлять сукупність статистичних, аналітичних і практичних матеріалів, що відображають сучасний стан, структуру, динаміку та особливості злочинності у сфері господарської діяльності, а також практику її запобігання в Україні. Основу емпіричної бази складають офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби статистики України, матеріали судової практики, зокрема узагальнення та огляди судових рішень у справах про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

У ході дослідження проаналізовано матеріали кримінальних проваджень, що стосуються кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а також матеріали досудового розслідування та судового розгляду відповідних категорій проваджень, що дало змогу виявити типові способи вчинення економічних кримінальних правопорушень, особливості особи злочинця, причини та умови, які сприяють їх учиненню; узагальнено результати опитувань 46 слідчих, 18 прокурорів, 29 адвокатів, 22 слідчих суддів з різних областей України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є одним з перших комплексних монографічних досліджень кримінологічної характеристики та запобігання сучасної злочинності у сфері господарської діяльності. Основні наукові здобутки дослідження, які розкривають його наукову новизну та особистий

внесок автора у вивчення проблеми, включають сукупність розроблених положень, висновків та практичних рекомендацій:

вперше:

- обґрунтовано комплексну кримінологічну характеристику сучасної злочинності у сфері господарської діяльності як системного соціально-правового явища, що формується під впливом цифровізації економіки, воєнного стану та трансформації механізмів державного регулювання;

- сформульовано кримінологічний портрет особи злочинця у сфері господарської діяльності з урахуванням поєднання професійного статусу, спеціальних знань, доступу до фінансових і управлінських ресурсів та особливостей мотивації протиправної поведінки;

- запропоновано авторське бачення системи запобігання злочинності у сфері господарської діяльності як багаторівневої моделі, що поєднує кримінально-правові, організаційно-управлінські та економічні заходи превентивного характеру;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат кримінологічного дослідження злочинності у сфері господарської діяльності шляхом уточнення змісту та співвідношення понять «господарська діяльність», «злочини у сфері господарської діяльності» та «економічна злочинність»;

- підходи до аналізу латентності злочинності у сфері господарської діяльності шляхом поєднання статистичних, кримінологічних і експертних методів оцінки прихованих кримінальних проявів;

- положення кримінологічної теорії щодо поняття злочинності як сукупності кримінальних правопорушень шляхом доведення умовного, аналітичного характеру такої сукупності у господарській сфері, що зумовлює необхідність використання багаторівневих моделей аналізу, а не лише статистичних показників.

дістало подальший розвиток:

- теоретичні положення щодо ролі соціально-економічних чинників у формуванні злочинності у сфері господарської діяльності з урахуванням сучасних трансформацій економіки та безпекових викликів;
- положення щодо використання міжнародного досвіду запобігання економічній злочинності шляхом визначення можливостей адаптації окремих європейських практик до національної правової системи;
- кримінологічні підходи до прогнозування розвитку злочинності у сфері господарської діяльності та визначення перспективних напрямів державної кримінологічної політики у сфері економічної безпеки.

Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 2 Міжнародних науково-практичних конференціях «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 3 квітня 2025 р.), та «Innovations in science: from theoretical foundations to practical impact» (January 5–7, 2026, Antwerp, Belgium), а також 1 Всеукраїнському круглому столі «Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 15 травня 2024 р.).

Основні наукові результати дисертації викладені у **6** наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, три тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій та збірнику матеріалів до всеукраїнського круглого столу.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується цілісністю дисертаційної

роботи, викладений матеріал в якій комплексно розкриває проблематику дослідження. Роботу характеризує системність підходу до вирішення поставлених завдань, логічна побудова й аналіз причинно-наслідкових зв'язків. Всі підрозділи дисертації логічно й органічно пов'язані між собою, а кожен наступний підрозділ логічно продовжує проведене в попередньому дослідження, поглиблює наукове значення, послідовно розв'язуючи, визначені дисертантом завдання. Схвальної оцінки заслуговує використання Кравчуком А.І. широкої бази літературних джерел, обсяг проаналізованого фактичного матеріалу, нормативно-правових актів, офіційної статистичної інформації та міжнародних нормативних актів за темою дисертаційної роботи.

Висновки та рекомендації, сформульовані здобувачкою, є достовірними та мають практичне значення щодо запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Структура дисертації визначена предметом та зумовлена метою і завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку, і відповідним вимогам.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертаційний матеріал логічно побудовано і викладено відносно виділених автором розділів. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертації А.І. Кравчука, її наукову новизну, можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно відзначити, що вона не позбавлена окремих зауважень, оскільки деякі положення мають спірний характер та

потребують додаткової аргументації в подальших наукових дослідженнях або дискусії під час публічного захисту, зокрема:

1. У дисертації паралельно використовуються поняття «злочинність у сфері господарської діяльності», «господарська злочинність», «економічна злочинність», «злочинність у сфері економіки», «економічна кримінальна протиправність», «підприємницька злочинність» та «кримінальні правопорушення у сфері господарювання». У деяких фрагментах вони розглядаються як близькі, але не тотожні категорії, тоді як в інших фактично використовуються як синоніми.

Це особливо помітно з огляду на те, що одним із положень наукової новизни проголошено уточнення понятійно-категоріального апарату та співвідношення зазначених понять. Для забезпечення внутрішньої послідовності роботи доцільно було б сформувати окрему авторську систему термінів, визначити обсяг кожного поняття та надалі дотримуватися обраного слововживання.

2. Цифровізація економіки неодноразово називається одним із центральних чинників трансформації господарської злочинності та винесена до положень наукової новизни. Водночас відповідний аналіз має переважно описовий характер і зводиться до переліку комп'ютерних технологій, електронних платіжних засобів, криптовалютних платформ, несанкціонованого доступу та фальсифікації електронних документів.

Доцільним було б доповнити дослідження класифікацією цифрово обумовлених господарських кримінальних правопорушень і запропонувати спеціальні запобіжні заходи: автоматизований ризик-аналіз, міжреєстрову перевірку даних, контроль транзакцій із віртуальними активами, виявлення аномальних закупівель і захист корпоративних інформаційних систем.

3. Воєнний стан визначений у роботі як один із головних чинників, що впливає на структуру, динаміку та детермінанти господарської злочинності.

Водночас відповідний вплив переважно описується на загальному рівні через економічний спад, міграцію, перерозподіл бюджетних ресурсів, гуманітарну допомогу, спрощення контролю та руйнування господарських зв'язків.

У роботі практично не представлено порівняння показників прифронтових, деокупованих, тимчасово окупованих і відносно безпечних регіонів, не враховано кількість релокованих підприємств, відмінності у структурі економіки регіонів та доступність правоохоронної статистики. Не виокремлено криміногенні ризики оборонних закупівель, відбудови, використання міжнародної допомоги, компенсацій за зруйноване майно та переміщення активів із тимчасово окупованих територій. Така диференціація посилила б сучасність і практичну спрямованість дослідження.

Поряд з тим, необхідно зазначити, що наведені критичні зауваження і рекомендації стосуються дискусійних питань і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має науково-теоретичне і практичне значення і містить наукові положення, що являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють удосконаленню кримінального законодавства.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Кравчука Андрія Івановича на тему «Сучасна злочинність у сфері господарської діяльності: кримінологічна характеристика та запобігання» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального права та кримінології та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Дисертаційна робота Кравчука Андрія Івановича на тему «Сучасна злочинність у сфері господарської діяльності: кримінологічна характеристика

та запобігання» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Кравчук Андрій Іванович на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
завідувач кафедри міжнародного
права та права Європейського Союзу
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, професор

Олена ЧЕРНЕЦЬКА